2017. ősz tartalom

2017. ősz tartalom

Ajánló a *Magyar filmes könyvek 2015-2017* lapszámhoz

Jelen folyóiratszámban azt tűztük ki célul, hogy áttekintést adjunk az utóbbi három évnek a film kérdéseivel foglalkozó magyar könyvterméséről; ebbe beleértettük azokat a könyveket is, amelyek idegen nyelven jelentek meg, és magyar szerzőik vannak (nyilván, elsősorban angol nyelvű kiadványokról van szó). A folyóiratszám előkészítése során összeállítottunk egy 31 könyvből álló listát, amelyet szétküldtünk a lehetséges kritikaíróinknak. Ahogy az ilyenkor lenni szokott, több írás nem született meg. Így értelem szerint a vállaláshoz képest szerényebb eredményt tudunk felmutatni: az elkészült tucatnyi kritika semmiképpen sem nyújt kimerítő képet, viszont széles és bizonyos értelemben reprezentatív szeletét mutatja a filmről való gondolkodás kortárs magyar tendenciáinak. Hogy csak párat említsünk, elmaradtak olyan könyvekről írott kritikák, mint például Király Jenőnek a mai film szimbolikájáról, Kékesi Zoltánnak a holokauszt emlékezetéről, Pintér Juditnak pszichológia és film kapcsolatáról, Zalán Vincének a cseh újhullámról, Varga Zoltánnak a magyar animáció történetéről, Barkóczi Jankának a második világháború előtti vizuális propagandáról írott könyvei, vagy például az olyan szerkesztett könyvekről készült kritikák, mint a Pethő Ágnes szerkesztette *The Cinema of Sensations*. Ez a válogatás viszont ahhoz talán elegendő, hogy módszertanát, választott célkitűzéseit tekintve informatív legyen a filmről való kortárs gondolkodás általános irányait illetően – röviden, hogy a kritikákban a figyelmes olvasó előtt kirajzolódhatnak mintázatok, ahogy eltolódnak, módosulnak, vagy éppen tartósan fennmaradnak a filmről való gondolkodás megközelítésmódjai.

Tisztában vagyunk azzal, hogy ha a „filmről való gondolkodás kortárs magyar tendenciáira" vagyunk kíváncsiak, akkor a témában készült könyvek mellett ugyanannyira figyelembe kell venni a szakfolyóiratokban publikált tanulmányokat, az egyetemi kurzusok curriculumát és még egy csomó egyéb dolgot – nyilván sok szempontból önkényes döntés volt a részünkről, hogy így próbáltuk a kérdést módszertanilag fókuszálni. A döntés mellett az szól, hogy általában a könyvek elkészítése több éves intenzív munkát jelent a kutatók számára, így már csak technikai kivitelezésük nehézsége, de főleg áttekintő jellegük okán is a leginkább alkalmasak arra, hogy bennük nagyobb tendenciák megmutatkozzanak.

A lapszám kialakítása és gondozása során voltak további, viszonylag pontosan körvonalazott elképzeléseink a szám céljairól. Az egyik – és egyben legfontosabb –, hogy az írások az ismertetés és az ajánlás műveletein túllépve úgy pozicionálják a bemutatott műveket, hogy egyúttal a

területet meghatározó kritikai előfeltevéseket és azok tétjeit is láthatóvá tegyék. A „filmes" könyvekről szóló könyvajánlók – miközben nyilván fontos, mondhatni létfontosságú részei a diskurzusnak – gyakran helyettesítik a szakmaibb természetű vizsgálatot, amelynek nem a propaganda (a szót semleges, etimológiai értelmében – terjesztés, oltás, dugványozás – értve) az elsődleges célja, hanem a történeti, módszertani reflexió. A kritika *krieini*je (szétbontás, szétszálazás) teszi ugyanis lehetővé, hogy a filmről való beszédet ne csak egyszeri teljesítményekként (alapkutatás, tények csoportosítása, elméleti keretek kidolgozása, stb.) legyünk képesek felismerni és értékelni, hanem a közösen osztott és megosztott ismeretek folyamatos felülvizsgálatában, ami egyben meg is teremti az adott közlés tétjeit. E nélkül a reflexív mozzanat nélkül (amely mindig túl kell, hogy mutasson a kritizálandó mű keretein, ahhoz, hogy abba tulajdonképpen belebocsátkozzon, függetlenül minden polemikus tartalomtól) maguknak a könyveknek a hozadéka is kevésbé belátható. A lapszám célja tehát az is volt, hogy támogassa, előmozdítsa a kritikai nyilvánosságnak e specifikus, de szerintünk fontos színterét. Röviden, hogy az egyre inkább teret veszítő – nem feltétlenül polémiaként értett – filmelméleti és filmtörténeti kritikai diskurzust lendítse elő.

A magyar filmes-filmtudományos gondolkodás természetesen meglehetősen tagolt, a főbb választóvonalakat a beszélő pozíciója, a megcélzott közönség és a vállalt teljesítések jelölik. (Valamennyi kritika – különösen Varga Balázs és Pieldner Judit írásai a megjelent oktatási segédanyagokról – nagyon pontosan érzékeli a célközönség eltérő jellegéből fakadó különbségeket, és talán ez az a mozzanat, amely a leginkább árnyalt kritikai ítéletek kialakításához vezetett.) Akár a napilapok filmkritikáiról, oktatási segédanyagokról, szöveggyűjteményekről, blogbejegyzésekről vagy szaktudományos munkákról legyen szó azonban, a filmkultúra fejlettségének egyik fokmérője valószínűleg a visszacsatolások, reflexiók metaperspektívájában és a párbeszédképességben rejlik. Ehhez viszont olyan strukturált diszkurzív térre van szükség, amelyben mind a közös előfeltevések, mind a megközelítésmódok különbségéből fakadó elágazási pontok láthatóvá válnak.

Örvendetes módon jelen lapszámunk legtöbb írása felvállalja a kritikai tér kialakításának a szerepét, vagyis a nézőpontváltásokból adódó különbségek felvázolásával teret nyit a vita és a diszkusszió számára. Szekfü András kritikája például a *Befogadó kamera* című könyv mellé helyez egy 1981-es kötetet, amely szinte azonos vállalással készült, de amelynek történeti helyzete okán nagyban különböznek az értelmezői feltételei. Ez a komparatív szempont, amely történetiségében is próbálja láthatóvá tenni az egyes közlés feltételeit és kontextusát, teszi árnyalttá és egyben jelöli ki az egyes tudományos állítások értékét, rámutatva az értelmezői tér mozgó differenciáira, amelyek figyelembe vétele nélkül óhatatlanul szegényessé és önismétlővé válik a filmtudomány. Stőhr Lóránt írása olyan alternatív vagy kiegészítő szempontokra hívja fel a figyelmet Varga Balázs a rendszerváltás utáni film intézménytörténetéről szóló könyve kapcsán, melyek áthangsúlyozzák vagy akár meg is változtathatják a könyv egyes konklúzióit. Murai András recenziója Gelencsér Gábor adaptációtörténetéről rákérdez a filmadaptációk helyére a magyar filmtörténeti kánonban, Tarnay László kritikája pedig javaslatot tesz arra, hogy Bódy és Jeles

filmelméleti meglátásait egy tágabb, kortárs filmelméleti keretben szituáljuk újra. (A Bódy-Jeles filmelméleti-történeti kánont erősíti Gelencsér Gábor Jeles-monográfiája, melyről Pócsik Andrea írt ismertetőt.) Gerencsér Péter írása Lichter Péter kísérleti filmről írott munkájáról egyszerre tesz javaslatot a nemzetközi avantgárd filmkészítés közép-európai kontextualizálására és a magyar filmtörténeti hagyományok hangsúlyosabb figyelembe vételére. Gelencsér Gábor Győrffy Iván könyvét az esszéírás változó műfaji gyakorlatai felől vizsgálja.

A három év könyvterméséből és a recenziókból is kirajzolódik néhány markáns irány, ami a tematikus sokszínűségen túl csatornázza a mai magyar filmes kutatók érdeklődését. Mind a megjelent könyveket, mind a megírt kritikákat tekintve arányaiban meghatározó a magyar filmre irányuló figyelem és a társadalmi olvasatok dominanciája, ami gyakran jár együtt a „poétika és politika" viszonyára vonatkozó előfeltevésekkel. E szerint a toposz szerint a magyar film legkiterjedtebb korpuszában az esztétikai megformáltság mindig a társadalmi közlésigénynek van alárendelve, vagy annak függvényében válik értelmezhetővé. Ennek egyik vonzata, ahogy egy, a napokban megjelent kritika fogalmaz, hogy „a filmek kulcsot adnak a történelem megismeréséhez". Persze, ez egyáltalán nem alap nélküli állítás, nem általában véve hamis. Ez az allegória azonban feltehetőleg azért működik sikeresen mind a professzionális magyar filmtörténetírásban, mind pedig a filmről való beszéd szélesebb fórumain, mivel eleve előfeltételezi a film referenciális megbízhatóságát. Miközben a film társadalmi tárggyá válik, megszűnik esztétikai, történeti vagy mediális tárgyként létezni: az esztétikai szempont formanyelvvé egyszerűsödik, a film történeti beágyazottsága kimerül a korszakról szóló tudásunk illusztrálásában, a film puszta lenyomata és nem pedig formálója a társadalmi imaginárius nak. A kultúratudományosnak tekintett magyar elemzések tétje éppen az lehet, hogy mennyiben képesek felülvizsgálni az identitáspolitikák tekintetében saját, elméletileg kifinomult, de végső soron reprezentációelvű (és megjósolható eredményekkel járó) olvasási gyakorlataikat.

A megközelítésmódok változatossága – az intézménytörténettől a kultúratudományos értelmezésekig – a filmet más-más összefüggések részeként vagy tárgyaként mutatja fel. A területet valamelyest átfogó metaperspektívából épp az lehet érdekes, hogy az eltérő nézőpontok hogyan képezik meg a filmet mint történeti, társadalmi, esztétikai és mediális tárgyat, milyen rálátást tesznek lehetővé és milyen vakfoltjaik vannak. A belépés a filmtudomány kritikai terébe ugyanis nem véletlenszerű, még abban az esetben sem, ha erre az egyes szerzők külön nem reflektálnak, vagy egy szerző egy addig nem vagy kevésbé kutatott terület feltérképezésére vállalkozik – annál is inkább, mivel a tárgyképző műveletek mindig átszármaznak a konkrét tárgyterület vizsgálatába.

Ha tágabb perspektívából nézzük, az látszik, hogy noha nem feltétlenül párhuzamosan, de mind a magyar, mind pedig a nemzetközi filmtudományban egyfajta hangsúlyeltolódásnak vagyunk a tanúi. Ennek a legnyilvánvalóbb jele, hogy a magyar filmtudományban a 90-es évek végétől kezdődően intenzíven befogadott, döntően marxista és pszichoanalitikus kritikai elméletek egyre inkább elveszítik megszólító erejüket, inkább az (inter)medialitás kérdése, az észlelés fenomenológiai és kognitivista elméletei, interdiszciplináris vizsgálati irányzatok tűnnek

izgalmasnak. Ezen új irányok e három év könyvtermésében leginkább az intézménytörténeti vizsgálatokban, a film kutatásának a tágabb értelemben vett vizuális kultúra összefüggéseibe való elhelyezésében, identitás- és emlékezetpolitikai kérdések előtérbe kerülésében érhetők tetten. Mivel ezek a kutatások a korábbi megközelítések módszertani elveit is tesztelik, így értelem szerint a kritikák is szembesülnek ennek a még nagyon is nyitott kimenetelű eltolódásnak a módszertani dilemmáival. Így például Strausz László a módszertani reflexió különös példájára figyel fel Pócsik Andrea könyvében, Barkóczi Janka a tér, az emlékezet és az újraértelmezett realizmus fogalmi együttesében írja le Strausz Lászlónak az új román filmmel foglalkozó monográfiáját, Tóth Zoltán János szintén a tér és a nemi identitás (maszkulinitás) különös mintázatát jelzi Kalmár György angol nyelven írt, a kortárs magyar filmről megjelent könyvében, míg Sághy Miklós kutatásmódszertani kérdéseket fogalmaz meg Blos-Jáni Melindának a családi filmkészítésről írt könyve kapcsán. Ezek a módszertani problémák voltaképpen mind tekinthetők a filmtudományi kérdésfelvetések áthelyeződésének szimptomatikus jelzéseként.

Reményeink szerint – napjaink meghatározó kutatási problémáinak, gyakorlatainak a reflexióján keresztül – jelen összeállítás hozzájárul a terület kohéziójának megerősítéséhez, amennyiben elősegíti a magyar filmtörténeti és -elméleti gondolkodás aktuális helyzetével való számvető szembesülést, és lehetővé teszi, hogy elgondoljuk azokat a történeti folytonosságokat és újrakezdéseket, amelyek a területet meghatározzák. A lapszámot a 2018-ban rendezendő *Merre tart a mai magyar filmtudomány?* című konferencia előkészítésének szánjuk.

A számot szerkesztette Füzi Izabella és Török Ervin.

Füzi Izabella és Török Ervin: *Ajánló a Magyar filmes könyvek 2015-2017* című lapszámhoz

Murai András: Kéz a kézben – filmtörténet irodalomba ágyazva (Gelencsér Gábor: *Forgatott könyvek. A magyar film és az irodalom kapcsolata 1945 és 1995 között*)

Stőhr Lóránt: Egy közép-európai vegetáció leírása (Varga Balázs: *Filmrendszerváltások. A magyar játékfilm intézményeinek átalakulása 1990-2010*)

Szekfü András: *„És mi a helyzet a valósággal? …* Ebbe bele se menjünk!" [Fenyvesi Kristóf (szerk.): *A befogadó kamera. Interjúk dokumentumfilmesekkel*]

Tóth Zoltán János: Kelet-európai Thészeuszok (Kalmár György: *Formations of Masculinity in Post-Communist Hungarian Cinema: Labyrinthian Men*)

Sághy Miklós: A privát szféra faggatása, avagy miről árulkodnak a családi filmek (Blos-Jáni Melinda: *A családi filmezés genealógiája. Erdélyi amatőr médiagyakorlatok a fotózástól az új mozgóképfajtákig*)

Pócsik Andrea: Egy könyv a láthatatlan képek leírhatatlan filmjeiről (Gelencsér Gábor: *Váratlan perspektívák. Jeles András filmjei*)

Tarnay László: Intermedialitás és jelentéskioltás mint idegentapasztalat (Pieldner Judit: *Szöveg, kép, mozgókép kapcsolatai Bódy Gábor és Jeles András filmművészetében*)

Strausz László: Kultúrakutatás, mint retrospektív módszertan (Pócsik Andrea: *Átkelések. A romaképkészítés (an)archeológiája*)

Gerencsér Péter: Észak-amerikai anzix? (Lichter Péter: *A láthatatlan birodalom. Írások a kísérleti filmről*)

Barkóczi Janka: Tétova képek (Strausz László: *Hesitant Histories on the Romanian Screen*)

Gelencsér Gábor: Művelt befogadás (Győrffy Iván: *Az élet kísértése. Filmek könyve*)

Varga Balázs: Filmek, tömegek, kultúrák. Két új oktatási segédanyagról [Füzi Izabella – Török Ervin: *Elbeszélés a tömegkultúra korában*; Virginás Andrea: *A kortárs tömegfilm (tömegkultúra, műfajok, médiumok)*]

Pieldner Judit: Poétika és politika között (Gelencsér Gábor: *Magyar film 1.0*)

© Apertúra, 2017. Ősz | www.apertura.hu
webcím: https://www.apertura.hu/2017/osz/2017-osz-tartalom/

